

Cumhuriyet Döneminin Art Deco Mobilya Tasarımları: Selahattin Refik Sırmalı ve Atatürk'ün Çalışma Odası*

Art Deco Furniture Designs in Republican Era: Selahattin Refik Sırmalı and the Study Room of Atatürk

Çiler Buket TOSUN

Dr. Öğretim Görevlisi, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Ankara
cilerbukettosun@gmail.com

Arda Can ÖZSU

Yüksek Lisans Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Ankara
ardaoeszu@gmail.com

Öz

Bu çalışma, iç mekân tasarımları ve mobilya tasarımlarındaki modern uygulamaları ile Cumhuriyet dönemi mimarlığında etkin bir rol alan Selahattin Refik'i konu edinmektedir. Tasarımlarında döneminin uluslararası sanat ortamının en yeni ve popüler sanatı Art Deco'yu uygulayan Selahattin Refik, iç mekân ve mobilya tasarımları ile Atatürk'ün de beğenisini kazanmış; tasarımları Cumhuriyet'in ilk yirmi yıllık döneminde etkili olmuştur. Bu çalışma özellikle onun Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanlığı Konutu olan Atatürk Müze Köşkü'ndeki, Atatürk için düzenlediği Çalışma Odası'nın iç mekân ve mobilya tasarımlarına odaklanmıştır.

Türkiye'nin özgün Art Deco sanatı uygulamalarının başında gelen Çalışma Odası, Selahattin Refik'in dönemin modern sanatını uygulamadaki özgünlüğünün ve yetkinliğinin yanı sıra Cumhuriyet'in iç mekânlara yansıyan modern kimliğini de örnekleyen öncü bir uygulama olmuştur.

Anahtar sözcükler: Selahattin Refik, Atatürk'ün çalışma odası, İç mekân tasarımı, Dekorasyon, Mobilya tasarımı, Cumhurbaşkanlığı Atatürk Müze Köşkü, Art Deco, Atatürk

Abstract

This study presents the works of Selahattin Refik who played an active role in the Republican Era Architecture through his modern practices in interior architecture and furniture design. Practicing the most recent and popular art of his time, Art Deco, Refik also received the appreciation of Atatürk, and was influential in the first twenty years of the Republic.

This study focuses on his interior and furniture designs for the 'Study Room' designed for Atatürk at the 'Atatürk Museum House which is the first Official Residence of the President of the Republic of Turkey. Pioneering original Art Deco practices of our country, the 'Study Room' has been an implementation that illustrates not only the originality and competency of Selahattin Refik in practicing the modern art of the era but also the reflection of the modern identity of the Republic on interior designs.

Keywords: Selahattin Refik, Study room of Atatürk, Interior architecture, Decoration, Furniture design, Presidential Atatürk Museum House, Art Deco, Atatürk

* Bu makale, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü'nde, Dr. Çiler Buket Tosun danışmanlığında 2013 yılında tamamlanan Cumhurbaşkanlığı Atatürk Müze Köşkü'nde Art Deco Bir Uygulama ve Selahattin Refik isimli lisans tezinin bir bölümünün geliştirilmesiyle hazırlanmıştır.

Giriş

Selahattin Refik Sırmalı, iç mimar, dekoratör, marangoz, mobilya tüccarı, antikacı ve şirket sahibi bir iş adamı olarak yeni kurulan Cumhuriyet'e özgün ve öncü çalışmalarıyla önemli bir katkı sağlamıştır. Sanayi Nefise Mektebi'nde Tezyinat (süsleme) Bölümü'nün kurulduğu 1914'de ilk mobilya mağazasını İstanbul'da açan Selahattin Refik'in, zamanla Akademi'de mobilya tasarımı eğitiminin gelişmesinin de bir yansıması olarak mobilya mağazalarının arttığı 1950'li yıllara kadar olan etkinlikleri takip edilebilmektedir.¹ Bu dönemde özellikle uluslararası sanat ortamının beğenisi Art Deco² üslubunda mobilya tasarımları ile başta Atatürk'ün, daha sonra dönemin yönetim, kültür ve sanat alanında öne çıkan isimlerin devlet ve özel kurumlarının iç mekân tasarımlarında tercih edilen bir isim olmuştur.

Kendisinin üzerine kapsamlı bir çalışma olmadığı gibi, tasarımlarını ele alan bir çalışma da bulunmamaktadır. Onun günümüze ulaşabilmiş tasarımları olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanlığı Konutu Atatürk Müze Köşkü'ndeki Atatürk için düzenlediği Çalışma Odası için yaptığı mobilyalar, onun modern tasarım anlayışını ortaya koymasının yanı sıra; Cumhuriyet'in iç mekân tasarımlarında modern yaklaşımını örnekleyen özgün Art Deco tasarımlar olarak ülkemiz tasarım tarihinde önemli bir yere sahiptir. Selahattin Refik'in bahsedilen tasarımları üzerine yaptığımız çalışma, hakkında ulaşabildiğimiz bilgiler ışığında yaşamı ve tasarımları ile birlikte sunulmaya çalışılmıştır.

Selahattin Refik'in Yaşamı

Selahattin Refik'in yaşam öyküsüne ilişkin bilgiler sınırlıdır. Bugün fotoğrafı dahi bulunmayan Selahattin Refik'i temsil edebilecek, belki de tek şey, arşiv belgelerinde saptanılan imzasıdır (Şekil 1).

İmzasında ve çeşitli yayınlarda ismi Salahaddin Refik olarak geçen, ülkemizde döneminin iç mekân ve mobilya tasarımında güncel ve modern uygulamaları ile öne çıkan Selahattin Refik'in doğum tarihi bilinmemektedir. Edirnekapı mezar kayıtları incelendiğinde Selahattin Refik isimli 1889 doğumlu bir kayıt bulunmuştur. Bu kaydın, Selahattin Refik'e ait olduğu düşünülürse; 1914'te Çemberlitaş Vezir Han'da mobilya mağazası açtığında 25 yaşında olacaktır.³

Refik'in ailesi ve akrabaları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun son Harem-i Şerif Müdürü Mazhar

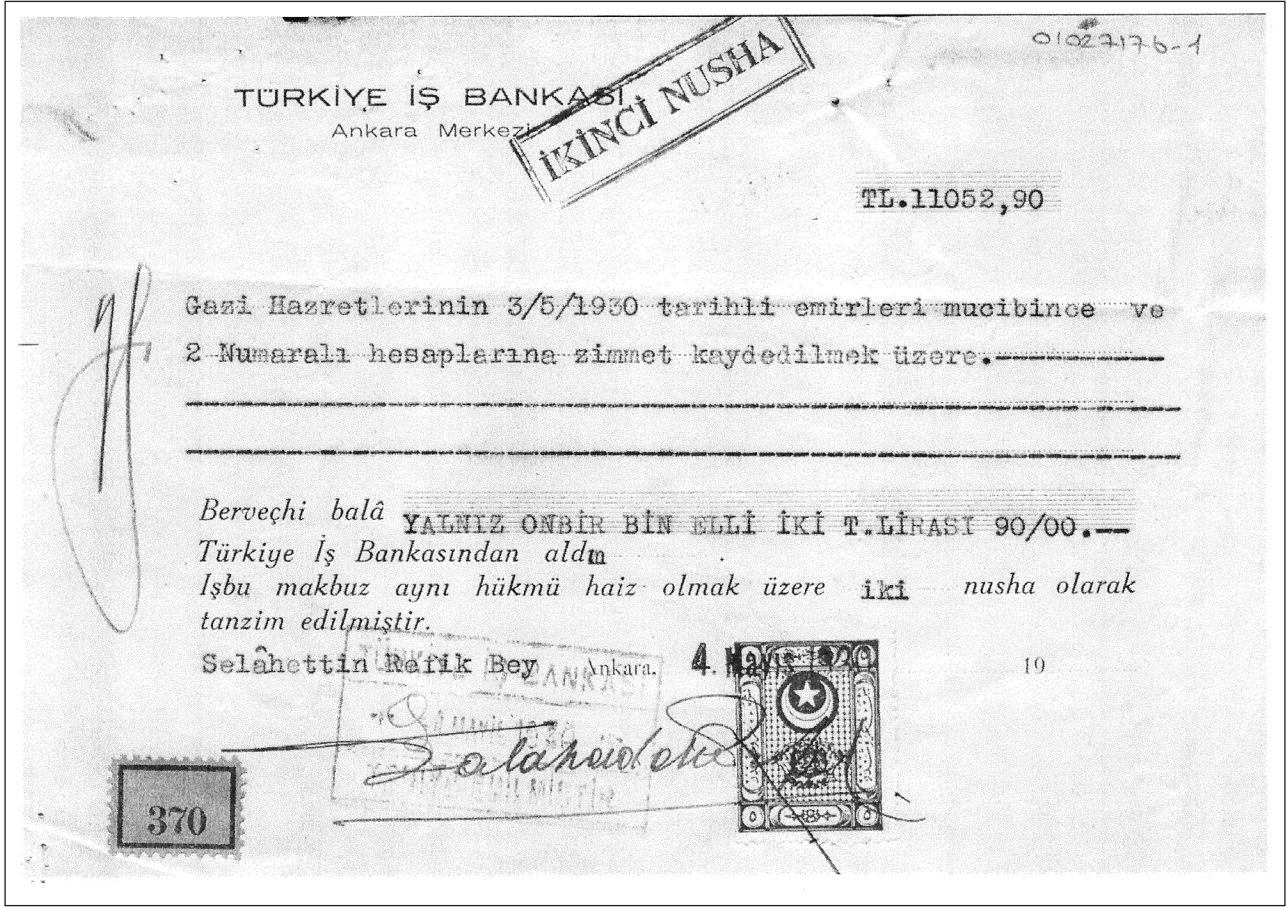
Kasgan ile dönemin değerli hukukçuları arasında gösterilen Osman Safer Bey vardır (Portre ve insan fotoğrafları, 2013). Selahattin Refik, 21 Haziran 1934 tarihinde kabul edilen 'Soyadı Kanunu' ile 45 yaşında Sırmalı soyadını almıştır.⁴

Selahattin Refik'i öne çıkaran, onun 'Birinci Dünya Savaşı sırasındaki ilk marangoz fabrikası olan Refik Bey Marangoz Fabrikası'nı kurması (Yasa Yaman, 2009, s. 223) ve bu fabrikanın dönemin Galata, Pera ve Nişantaşı'ndaki Narliyan, Psalti, Hakkı Usta, Mora Biraderler gibi deneyimli ve işlerinde uzman imalathane ve mağazaları arasında anılmasıdır (Milli Saraylar, 2014). 'Meşhur dekoratör' tanımı ile önde gelen gazetelere 'Cemiyet Haberleri' başlığı altında konu edilmesi ise tanınırlığını ortaya koyması açısından değerlidir (Erduran, 1960, s. 2).

Selahattin Refik'in bilinmeyen bir yönü ise, şu an İstanbul Resim ve Heykel Müzesi'nin koleksiyonunda bulunan 18.yüzyıl ve 19.yüzyıl resimlerinin önemli bir bölümünün onun aracılığıyla sergilenmekte olmasıdır:

Selahattin Refik adlı bir mobilya tüccarı, Fransa gezisi sırasında yakın dostlarının önerileriyle isabetli bir seçim yapar. O günler için yanına yaklaşılmaz ressamlar değildir, daha Matisse'ler, Picasso'lar. Ve Selahattin Refik uygun bir fiyata epeyce resim toplar. Türkiye'ye gelişinde uzun yıllar kendisinde kalır bu koleksiyon, ama daha sonra Resim ve Heykel Müzesi'ne bağışlar. Neler vardır bunların arasında şöyle sıralayalım: Fovist resmin göz alıcı ustası Andre Drain, Bonnard'ın iki yağlıboyası, Marguel'nin "Tunus Limaru", Fransız sokaklarının bohem ressamı Utrillo'nun bir resmi, Pignon'un "Horoz"u, Picasso, Matisse, Galanis, Hayter, Lurcat, Hoffman, Pascin, Lhote, Gischia, Moreau, Lhemden ve diğerlerinin yağlıboya, litografi, desen, gravürleri. Bugün bu koleksiyon hatırı sayılır bir servet oluşturmaktadır (Atagök, 1986, s.4).

Oğuz Erten (2014), Selahattin Refik Sırmalı'nın 1937 yılında Paris gezisi sırasında Maurice Utrillo, Andre Derain, Pierre Bonnard ve Albert Marquet gibi bugün dünyaca ünlü sanatçıların resimlerini 1500 liraya satın alıp, İstanbul'da daha yüksek fiyata alıcı bulamayınca, aldığı fiyattan İstanbul Resim Heykel Müzesi'ne sattığını; böylelikle akademi öğrencilerinin özgün resimleri müzede görme olanağı bulduğunu belirterek dönemin ilk sanat tüccarlarından olduğuna vurgu yapar. Fransa gezisi sırasında dönemin sanat ortamında öne çıkan kişilerle kurduğu dostluklar sayesinde zenginleşen sanatsal ve

Şekil 1: Selahattin Refik'in imzası.

Kaynak: Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi, Belge No:01027176-1, 1930, 4 Mayıs.

kültürel birikimiyle de Sırmalı, Cumhuriyetin toplumsal gelişim çalışmalarına da katkı sağlamış olur.

Cumhuriyet'in ilk 20 yılından sonraki etkinlikleri hakkındaki bilgilerin yetersiz olduğu Selahattin Refik Sırmalı, 1975 yılında 86 yaşında vefat etmiştir ("Vefat Üstad", 1975, s.3).

Selahattin Refik'in İç Mekân ve Mobilya Tasarımları

Şumnu (2013, s. 12), İstanbul'un mobilya merkezi sayılan Pera'da "1867 tarihli Psalti mefruşat mağazası, 1875 tarihli Beşiktaş'taki Tubini mobilya fabrikası, 1893 tarihli Narliyan ve Daryios Patriyanu mobilya fabrikaları, 1897 tarihli Fokelstein mobilya fabrikası, 1902 tarihli Kartesi Biraderler mobilya fabrikası, 1910 tarihli Baker / Maison Baker Mefruşat Mağazası" gibi Avrupa'dan ithal mobilya getiren birçok mağaza açılmış olduğunu belirtmektedir.

Dönemin iç mekân ve mobilya tasarımı alanında söz sahibi olan tasarımcılar ve firmalar çoğunlukla Levanten kökenli ailelerden gelmektedir.

Cumhuriyet konutun içini de etkiler. Geleneksel Anadolu konutundan modern konutlara geçmeye başlayan kentliler için ev içi dekorasyon önem kazanmaya başlamıştır. Geleneksel konut mimarisi yerini modern betonarme kübik yapılara bırakırken; divan, sedir gibi mimari elemanların da yerini batılı mobilyalar almaya başlar. Bu dönemin İstanbul'da en önemli möble mağazası 1875'te kurulan Lazzaro Franko⁵ ve mahdumları Psalti⁶ kardeşlerdir.

Lazzaro Franko ve Psalti firmasının öne çıktığı bu dönemde Selahattin Refik Bey de adından yeni söz ettirmeye başlamıştır. İlk olarak "1914'te Çemberlitaş, Vezir Han'da, daha sonra 1915'de Galata'da "Antika" adlı mağazalarını açarak mobilya ve dekorasyon sektörüne

giriş yapmış olur.” (Uzunarslan, 2002, s.121). Salahaddin Refik Bey Fabrikası'nın da bu tarihlerde kurulmuş olması mümkündür.

Açıldıktan dört yıl sonra 1919 yılında “Antika” mağazasını gezmiş olan, dönemin öne çıkan eğitimci ve yazarlarından İsmail Hakkı Baltacıoğlu (1886-1978), mağazanın büyüklüğüne ve mobilyaların çeşitliliğine dikkat çekmiştir (Yasa Yaman, 2009, s.223).

Cumhuriyet'in başkentinin Ankara olarak belirlenmesiyle, Selahattin Refik Bey için yeni bir dönem başlamıştır. Cumhuriyet'in ilanıyla başlayan ulusallaşma hareketi etkisini her alanda sürdürürken, yeni başkent yapılanmasında Selahattin Refik Bey de yeni kurumların iç mekân ve mobilya tasarımları işlerini gerçekleştirenler arasında adından övgüyle ve beğeniyle bahsedilerek ün kazanmaya başlar. Böylelikle kentin aristokrat kesiminin de aranan tasarımcılarından olmuştur. Nitekim Ankara'daki mağazasının içerisini olabildiğince farklı beğenilere hitap eden tasarımlarla düzenlediği, 1928 tarihli fotoğraflarda görülebilmektedir (Şekil 2A ve Şekil B). Refik'in bu mobilya mağazasının dönemin günlük alışveriş merkezi haline gelen, mağazaların çoğunluğunun konumlandığı Anafartalar Caddesi'nde konumlanmış olduğu düşünülebilir (Bilgen, 1985).

Refik Bey'in Ankara'daki ilk işlerinden biri Ziraat Bankası Binası'dır. Zarif bir marangozluk ile tasarladığı belirtilen bu uygulama ile Refik'in birçok devlet otoritesinden tebrik telefonları ve kartları aldığından söz edilmektedir (Ziraat

Bankası açılışı, 1968). Ankara'da öne çıkan bir diğer uygulama ise, İş Bankası Merkez Binası'nın iç tasarımıdır.

İş Bankası Merkez Binası'nın demirbaş ve mobilyaları Ankara'da, o dönemde Bentderesi Toygar Köprüsü bitişiğinde bulunan 'Salahaddin Refik Bey Fabrikası İşletme Türk Limited Şirketi' tarafından yapılmıştır⁷ (Şekil 3). İtalyan asıllı Levanten mimar Guilio Mongeri'nin (1873-1953) tasarımı olan bankanın tüm yapı işleri yabancı, özellikle Milanolu şirketlerce yürütülürken; dönemin öne çıkan mobilya şirketleri Psalti ve Lazzaro Franko yerine Selahattin Refik Bey'in mobilya şirketinin tercih edilmesi dikkat çekicidir.⁸ Dönemin eğilimi olarak Türk şirketlerine öncelik verilirken, desteklendikleri de görülmektedir. Nitekim İş Bankası ve Ziraat Bankası, Refik Bey'in bahsedilen şirketinin müessisleri yani kurucuları olarak belirtilmiştir (Selahattin Refik Bey'in şirket müessisleri, Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi Belge No:01027176-4).

Bu uygulamasıyla Atatürk'ün de beğenisini kazanan Refik Bey; ilk Cumhurbaşkanlığı Konutu olan Çankaya Köşk'ünde Atatürk için Çalışma Odası'nın düzenlemesi ve iç mekân mobilyalarının tasarımı için teklif almıştır. Bu konuda farklı bir görüş de Atatürk'ün Selahattin Refik'i Salah Cimcoz'un kendisine önermesi ile Ankara'ya davet ettiği yönündedir (Yasa Yaman, 2009, s. 223). Bu teklifi ilk önce reddeden Refik Bey, İş Bankası'nın yüklenici şirketi tarafından köşke yapılan ekler sırasında, İş Bankası'nın tamamlanmasından üç ay sonra Çalışma Odası'nı düzenlemeye başlamıştır.

Şekil 2A. Selahattin Refik Bey'in Ankara'daki mağazasının vitrinleri, 1928.

Kaynak: Mefruşat -Mobilya, 1975, s. 223.

Şekil 2B. Selahattin Refik Bey'in Ankara'daki mağazasının içinden bir görünüş, 1928.

Kaynak: Mefruşat -Mobilya, 1975, s. 223.

01027176-3

Salahaddin Refik Bey
FABRİKASINI
İŞLETME TÜRK LİMİTED ŞİRKETİ
(Ankarada Toygar Köprüsü ittisalinde)

FABRİKASINI İŞLETME TÜRK LİMİTED ŞİRKETİ

Müessisleri { Türkiye İş Bankası
Türkiye Ziraat Bankası

Her nevi mobilya, Doğrama, Kereste işleri
Kereste deposu

Ankara { Telefon : 1830
Telgraf : SENAYİ

NO: 151 Ankara: 30/4/1930

Gasi hizmetlerinin köşklerinde kütüphane odasına yapılan
eğya ve sairinin faturasıdır .

Adet		Lira	Krş.	Lira	Krş.
	Kütüphane odası :				
	Büyük kütüphane				
	Büyük yazıhane masa kırystal				
	Yazıhane koltuğu				
	Mermerli orta masası				
	İki mermerli sigara masası				
	İki küçük masa kırystal				
	İki meşe koltuk				
6	Meşe iskemle				
	Bir elektirikli lamba ve abajoru				
	Tavana elektirik lambası tahtadan				
	Tavana glop elektirik lambası				
	Divara elektirik lambası (fer forje)				
	(Boo) Mermerli meşeden				
	Küçük merdiven				
	Kütüphane odasıyla yatak odası divarlarını				
	kumaş				
	Melton çita				
	Divarların meşe lambirisile kapusu				
	Altı çift mas kasa meşeden pencere ve çanları				

ATATÜRK ARŞİVİ
Dolap No : 18
Fiyat No : 187-50
Dosya No : 1
Fiyat No : 12-3

Ahmet İhsan Mithat

Şekil 3. Selahattin Refik Bey Fabrikası'nın Damgası.

Kaynak: Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi, Belge No: 01027176-3, Ankara, 1930, 30 Nisan.

“Çalışma Odası'nın dekorasyonu Atatürk tarafından çok beğenilmiş ve modernizme olan ilgisini de arttırmıştı” (Yavuz, 2007). Clemens Holzmeister'ın (1886-1983) modern mimari tasarımı Pembe Köşk'ün iç mekânının da, Atatürk'ün yeniliklere olan açık görüşlülüğünü yansıtır bir biçimde tasarlanması gerektiğinde, Selahattin Refik Bey düşünülmüştü. Öte yandan Çalışma Odası'nı çok kısa bir sürede tamamlamak zorunda kalan Refik Bey, olasılıkla hem Atatürk'ün mütevazı bir bütçe ile dekorasyonu yapmasını istemesi hem de artık İstanbul'da yaşıyor olmasından dolayı bu işten feragat etmek istemiştir. Cemal Kutay (1993, s. 129), konuyla ilgili olarak şu bilgileri aktarır:

Mustafa Kemal yeri kendi seçti, kayalar düzenlendi, dış cephe pembe rengin hakimiyetinde, içerde yeşilin her tonu ile ve planın esası Mustafa Kemal'in olan yapı 1932'de tamamlandı ve aynı yılın Haziran ayında da taşınıldı. Pembe Köşk'ün döşenmesi için bütçede pek mütevazı para vardı. Gazi, gerekli olanı şahsi imkânları ile karşılama kararı aldı ve kendisine tavsiye edilen o günlerde Beyoğlu İstiklal Caddesi'nde bir Türk'ün açtığı Dekorasyon mağazası sahibi Selahattin Refik Beyi Ankara'ya davet etti. Binayı gezdirdi, arzularını açıkladı ve kendisinden teklif istedi. Kısa süre sonra kendisine sunulan tasarımı inceledi, muhatabı konuyu gerçekten biliyordu ve anladı ki, kendisini tanıyanlarca da uyarılmıştı. Buna rağmen teklifleri hazırlayanları kırmadan ülkenin mütevazı imkanlarını izah edebilmiş olmanın rahatlığı içinde feragatler istedi. O sırada Ata'nın yanında olan Ankara Belediye Başkanı Asaf İlbay Bey Ata'nın şu açıklamasını kaydeder. ‘biliyorsunuz burası Cumhurbaşkanlığı Köşkü[...] Mülkiyeti devletin[...] Benden sonra buraya meclisin veya belki milletin doğrudan seçeceği zatlar gelecek. Bu eşyaların parasını benim şahsen verdiğimi sizler biliyorsunuz ama, yarın bunu bilmeyenler içinde yanlış hükümler veren olmaz mı? Memlekete en zaruri hizmetlerin yapılamadığı bütçe darlığı içinde israf yapıldığını düşünenler bulunmaz mı? Bir endişem de karar mevkiinde olanların şahsi arzularını devlete yükleme mevzuunda beni emsal göstermelidir. Bunu hiç istemem.’ Sonra Selahattin Refik Bey'e döner: ‘Şahsi imkanlarım olsa bile, böyle mekânlara asgari masraflarla rahat ve zevkli tefrişi tercih etme tercihindeyim. Beni anlıyorsunuz zannedirim’. der.” (Kutay, 1993, s.129).

Atatürk, Selahattin Refik Bey'e Çiftlik Binası'nın tasarımını yapması için de teklifte bulunarak çalışmalarına

olan beğenisini yinelemiştir (Y. Yavuz, kişisel görüşme, 21 Ekim 2012). Refik, “Ankara'da Cumhuriyet Merkez Binası'nın üçüncü ve dördüncü katlarındaki yeni yerine taşınan Anadolu Kulübü'nün (1933) döşemesini de Art Deco dekorasyon anlayışıyla üstlenmiştir.” (Yasa Yaman, 2009, s. 223).

Selahattin Refik Bey, “Ankara'daki mağazasını 1930'ların başında İstanbul'a taşıyarak “Dekorasyon” adı ile yeni bir mağaza açmış ve mevcut çizgisini de sürdürmüştür.” (Uzunarslan, 2002, s.121) (Şekil 4).

Yeni mağazasını, İstanbul'un prestijli caddeleri arasında yer alan İstiklal Caddesi'nde (Y. Yavuz, kişisel görüşme, 21 Ekim 2012) açarken, ikamet ettiği yer ise, mağazasına çok yakın bir konumda bulunan 1910 yılında Mısırlı Abbas Halim Paşa tarafından inşa ettirilen Mısır Apartmanıdır. İlginç olan Lazzaro Franko'nun da mobilya mağazasının aynı apartmanda bulunmasıdır. Bu durum olasılıkla bir fikir alış verişi ortamı da sağlamıştır. Bedri (1911-1973) ve Eren Eyüboğlu'nun (1912-1988) Refik'in bu yeni mağazasının süslenmesine yardımcı olmaları onun dönemin ressam ve yazarlarıyla da yakınlığını ortaya koymaktadır (Atan, 2008).

Nitekim, 1934'te Psalti firması gibi dönemin iç mekân ve mobilya tasarımcılarının katıldığı ‘Yıldız Sarayı Tefriş Projesi’ yarışmasında Güzel Sanatlar Akademisi'nin Mimarlık Bölümü başında bulunan Ernst Egli (1893-1974) ile birlikte jüri üyeliği yapmıştır (Şumnu, 2013, s.14).

1924'de kurulan İş Bankası'nın, onuncu yılında, kurumun ve şubelerinin faaliyetlerini grafikler, maketler ve banka sermayesi ile bankanın güvenilirliğini gösteren

Şekil 4. Selahattin Refik'in İstiklal Caddesi'ndeki 'Dekorasyon' mağazasının reklamı.

Kaynak: Uzunarslan, 2002, s. 122.

panolar eşliğinde sunduğu sergisini de Selahattin Refik Sırmalı düzenler. Güzel Sanatlar Akademisi Seramik Bölümü'nün kurucusu (1930) İsmail Hakkı Oygur (1934, s. 205) o günlerde Arkitekt Dergisi'ne yazdığı "İş Bankası Sergisi. Galatasaray- Dekoratör Selahattin Refik" başlıklı yazısında⁹ ilk defa böyle büyük bir kurumun sergi açmak için bir tasarımcıyla görüşmüş olduğuna işaret eder.

İsmail Hakkı'nın anlatımıyla bankacılık, sigorta, tasarruf, şeker, Yüniş, Pamukış, Ormaniş, Camiş, İpekiş için ayrı ayrı bölümler oluşturulan sergide Refik, her bölüm için birbirinden farklı koyu renkli bir fon kullanmıştır. Bölümleri birbirine bağlayan koridorları da koyu renkli bir kumaş ile kaplayarak ve tavadan gizli bir aydınlatma sistemi kullanarak günün modern sanat anlayışına uygun karakterde bir ahenk ve perspektif sağlanmıştır. Böylelikle bölümlerin tezat renklerle birbiriyle uyum ve bütünlük oluşturan bir kompozisyon içerisinde ele alınmış olduğuna dikkat çeken İsmail Hakkı, Refik'in sergi tasarımını, "panayıra" benzettiği dönemin sergileme anlayışını değiştirecek bir katkı olarak değerlendirirken, sergi düzenleme işlerinin de ancak mimar ve tasarımcılara bırakılması ile modern ve güzel olabileceğini belirtmiştir. Art Deco üslubun tercihleri arasında yer alan gümüş rengini bankacılık bölümü kolanlarında, altın rengini İpekiş bölümünde ipek kumaşları sergileyen mankenlerde

kullanan Refik'in, (Alpullu) Şeker fabrikasını koyu mavi fon üzerinde fotoğraflarla tanıttığı bölümde yer alan, tavadan kademe kademe inen silindirik biçimli, dikey mimari elemanları aydınlatma amacıyla da kullandığı görülmektedir (Şekil 5A). Bu mimari elemanlar yine aydınlatma amacıyla da kullanılmış olan Hans Poelzig'in (1869-1936) tasarımı olan Berlin'deki Büyük Tiyatro'nun (Osthaus, 1921) fuayesinin tavadan kademe kademe inen taşıyıcı kolonlarını hatırlatmaktadır (Şekil 5B).

1935'te açılan İstanbul Moda Deniz Kulübü'nün de iç mekân ve mobilya tasarımları denizciliğe uygun bir tasarım yapması için Selahattin Refik Sırmalı'ya verilmiştir (Moda Deniz Kulübü, 2008). Ancak Ekim 2014'te yıkılan bu yapıdaki uygulamaları günümüze ulaşmamıştır (G. Gedik¹⁰, kişisel görüşme, 14 Ekim 2014).

Selahattin Refik yaptığı çalışmalar ile dönemin önde gelen varlıklı aileleri arasında da ün kazanmıştır. Bir zamanlar "İstanbullu ve İzmirli burjuva aileler, mobilyalarını ya dışarıdan getirtir ya da Psaltı'den alırken" (Kutay, 1993), Vehbi Koç'un kızı Sevgi Gönül (1938-2003), kendi adını taşıyan köşe yazısında, Selahattin Refik'in yeni zenginleşen zümreye hitap etmesine değinerek; dönemin modasına uygun bir salona onun tasarımlarıyla sahip olduklarını şöyle anlatmıştır:

Şekil 5A. Selahattin Refik'in İş Bankası sergisinde Alpullu Şeker Fabrikası tanıtımı.
Kaynak: Oygur, 1934, s. 205.

Şekil 5B. Hans Poelzig, Büyük Tiyatro (Grosses Schauspielhaus), Berlin.
Kaynak: Osthaus, 1921.

Mobilyayla tanışmamızdan sonra tabiatıyla dekoratörlük mesleği de gelişti. Benim çocukluğumun meşhur dekoratörü Selahattin Refik Bey'di. Ankara'daki büyükçe apartmanımızın büyükçe salonu o zamanın modası Art Deco tarzı mobilyalarla dekore edilmişti, ama Allah vermesin o lenduha koltukları yerinden oynatmak bir meseleydi, üzerleri de halı gibi dokunmuş bukletli bir kumaş türü ile kaplıydı. Allah'tan, o zamanlar çıplaklık moda değildi de, kumaş hiçbir yerimizi dalamazdı. Evimiz meşhur Selahattin Refik tarafından döşenmişti, sofa takımları, etrafı süsleyen nesnelere, sofa örtüleri bile Art Deco idi, hepsi birbiriyle uyumluydu. Anlayacağınız bu 1940'ların modasıydı (Sevgi'nin Diviti, 2001, 14 Ekim).

1938 doğumlu Sevgi Gönül'ün çocukluğunun bu anısı, Selahattin Refik Sırmalı'nın sofa takımı ve sofa örtülerine kadar tasarladığı art deco bu düzenlemeyi olasılıkla 1940'lı yıllarda yapmış olabileceğini düşündürmektedir. 1950'li yıllara kadar mobilya tasarımında öne çıkan bir isim olduğu belirtilen Selahattin Refik'in, İstanbul'da ve Ankara'da çok sayıda yeni kurum ve kişiye özel tasarımlar yapmış olsa da, araştırma kapsamında özellikle 1950 sonrasındaki işlerine ilişkin bir kayıt bulunamamıştır.

Sevgi Gönül, aynı yazısında (Sevgi'nin Diviti, 2001, 14 Ekim) 1950'lerde Amerikan pazarlarından alınan mobilyaların hâkim olup; Selahattin Refik'e rağmen yerel özgün tasarımların onun kadar gelişmemiş olduğunu değerlendirir; Zeki Sayar aynı yıllarda 'Mobilya Meselesi' üzerine yazdığı yazısında dönemin mobilyacılarının yurt dışından getirttikleri katalogları taklit ettiklerini belirtmektedir (Sayar, 2013, s. 31). Bu yıllarda mobilya mağazaları artmış; 1953'de Moderno, 1957'de Kare Metal, 1960'lı yıllarda Interno ve Form mağazaları açılmıştır (Şumnu, 2013, s.14). Mobilya mağazalarındaki bu artışla beraber Selahattin Refik Sırmalı'nın da etkinliğinin azalmış olması mümkündür.

Selahattin Refik'in Art Deco Uygulamalarından Bir Örnek: Cumhurbaşkanlığı Atatürk Müze Köşkü'nde Çalışma Odası İç Mekân ve Mobilya Tasarımları

Selahattin Refik Sırmalı'nın iç mekân ve mobilya tasarımına modern yaklaşımını, günümüze kadar özgünlüğünü koruyabilmiş olmasıyla verilebilecek en iyi örnek, Atatürk için tasarladığı, I. Cumhurbaşkanlığı konutu olan Atatürk Müze Köşkü'nün içerisindeki, Çalışma Odası'dır. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde Selahattin Refik'in Çalışma Odası'ndaki iç mekân ve mobilya tasarımları, belgeler ışığında tasarım süreci ile birlikte tanıtılıp değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Köşkteki ilk kütüphanenin zaman içinde çoğalan kitaplar için yetersiz olması nedeniyle; ayrılmalarından önce Latife Hanım'ın (1898-1975) kullanmış olduğu odanın Atatürk için ek bir kitaplık ve çalışma odası olarak yeniden düzenlenmesine karar verilir (Yavuz, 2007, s.15). Ankara Ulus'taki İş Bankası merkez binasının iç tasarımını ve mobilyalarını çok beğenen Atatürk, Köşk'teki bu düzenlemeyi İş Bankası'nı dekore eden Selahattin Refik'in yapmasını ister (Yavuz, 2007). 1928 yılında Atatürk Selahattin Refik'e ilk teklifini iletildiğinde, Selahattin Refik Ata'dan o sıralar çekindiği için bu teklifi reddeder. Atatürk ise Fransa'dan getirttiği dergiler sayesinde çağdaş mimariyi, sanatı yakından takip etmektedir ve Selahattin Refik'in bu yöndeki çalışmalarını da beğendiği için, Çalışma Odası büyütülürken, akla gelen ilk kişi olduğundan, kendisine tekrar teklif götürülmesini ister (Y. Yavuz, kişisel görüşme, 21 Ekim 2012). Böylece Selahattin Refik mesleğindeki en önemli görevini de almış olur.

Selahattin Refik'in Çalışma Odası tasarımına ne zaman başladığı bilinmemekle birlikte, Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivleri'ndeki belgeye göre (Belge No: 01027176-11) malzeme alımı 19 Kasım 1929'da başlamış, 3 Mayıs 1930 tarihinde kendisine ödeme yapılmıştır. Buradan hareketle, Selahattin Refik'in Ağustos 1929'da İş Bankası tamamlandıktan üç ay sonra Köşk'te Çalışma Odası'nı düzenlemeye başladığı ve işi beş buçuk ayda tamamladığı anlaşılmaktadır.

Selahattin Refik'in yaptığı çalışma listelenip, kendisine 11.052 lira 90 kuruş ödenmiştir. Bu listeye göre Refik, bir büyük kütüphane; mermerli orta masa, iki mermerli sigara masası olmak üzere üç adet masa; yazıhane koltuğu, iki meşe koltuk olmak üzere üç adet koltuk; altı adet meşe iskemle, biri ahşap iki adet tavana monte, bir ferforje duvara monte olmak üzere üç adet lamba tasarlamıştır. Ayrıca oda için radyatör yerleştirip, altı adet pencere kasa-sını yenilemiş; parkeleri cilalamış; elektrik ve zil tesisatını onarmıştır. Bunların yanı sıra köşkün diğer odalarında bulunan büfe, vitrin ve maroken takımları da cilalayıp, yemek odasının kırık sandalyelerini ve büyük tablonun çerçevesini onarmıştır (Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi, Belge No: 01027176-3). Selahattin Refik bu işleri fabrikasında çalışma süreleri 1-76 gün arasında değişen 43 Müslim 21 Gayrimüslimden oluşan bir ekiple tamamlamıştır.¹¹

Çalışma Odası mekânını öncekinden farklı bir tarzda tasarlayan Selahattin Refik'in çalışmaları için verilen sürenin sınırlı olması nedeniyle işin bitim süresinde ciddi sorunlar yaşanmıştır. Atatürk için çalışmaların bir an önce bitmesi

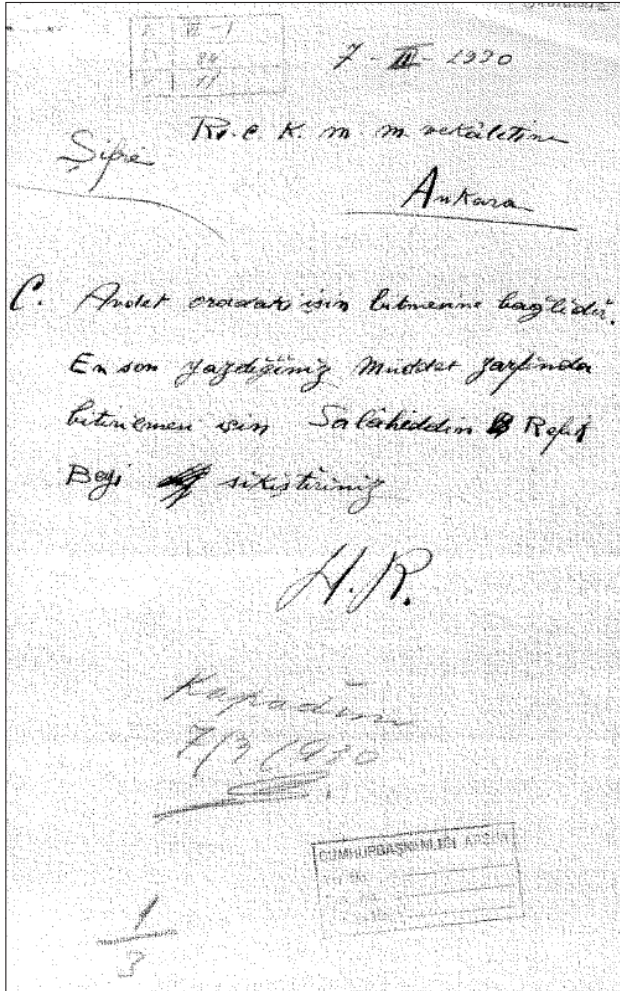
önemliydi, çünkü her daim devlet meseleleriyle yoğunken ev hayatında dinlenme fırsatı bulamaması çeşitli sıkıntıları beraberinde getiriyordu (Y. Yavuz, kişisel görüşme, 21 Ekim 2012). Yeni tasarlanan odasıyla bizzat ilgilenmekteydi ve Özel Kalem Müdürü olan Hasan Rıza'dan Selahattin Refik'in, düzenlemeyi hızlı ve düzgün bir şekilde bitirmesi yönünde uyarılmasını istemişti (Şekil 6).

Şekil 7'deki belgede de görüldüğü üzere Atatürk, Çalışma Odası için 5 Mayıs 1930'da İş Bankası'na Selahattin Refik'e ödeme yapılması için bir yazı yazmış, ödeme Atatürk'ün İş Bankası'ndaki 2 numaralı şahsi hesabından yapılmıştır (Şekil 8). Selahattin Refik çalışması karşılığında, işçilik ücreti olarak 'Fabrikada sarf edilen mesai' için 3.239 Lira 90 Kuruş, 'Montajda sarf edilen mesai' için 646 Lira 34

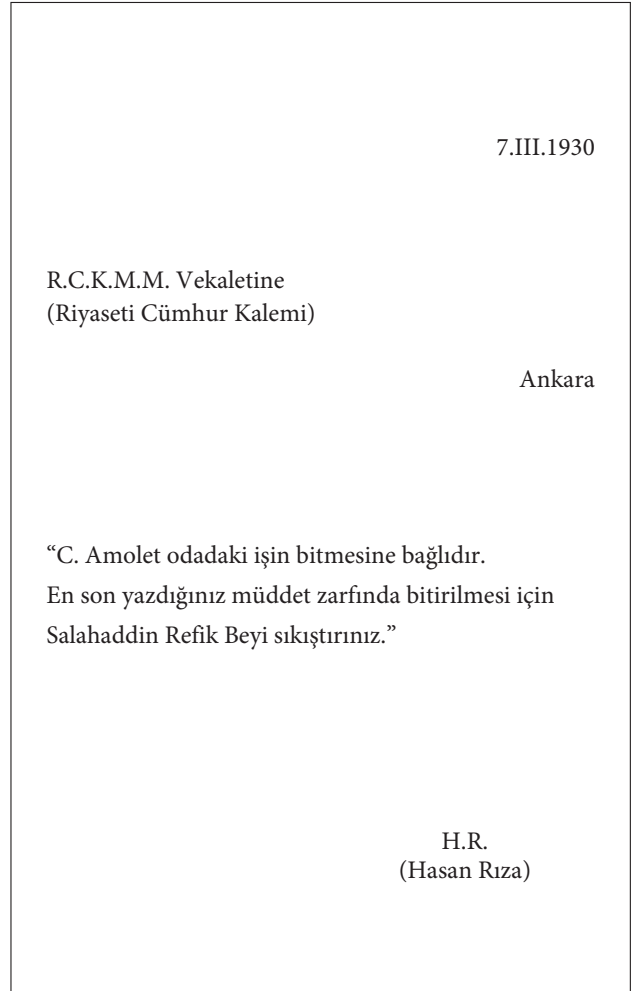
Kuruş, 'Oymacılık ve iskemlecilik' için 340 Lira ve 'Cila işleri' için 797 Lira almıştır. Kullandığı malzemeler içinse 6.029 Lira 66 Kuruşluk bir ücret belirlenmiştir. Toplam 11.052 Lira 90 Kuruş ücret almıştır. Yapılan iş karşılığında alınan paranın içerisinde kar marjının hesaplanmadığı ilgili belgede (Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi, Belge No: 01027176-4 özellikle belirtilmiştir.

Çalışma Odası köşkün güney köşesinde; 1923-1924 yıllarında mimar Vedat Tek'in (1873-1942) eklediği yarım ongen biçimli çıkma yapan kulenin üst katında bulunmaktadır (Şekil 9).

Selahattin Refik Çalışma Odası'nın yapılması için işe başlarken ilk olarak eski camlı bölmeyi kitap rafları

Şekil 6. Atatürk'ün Özel Kalem Müdürü Hasan Rıza'nın Selahattin Refik'e İhtarnameşi.
Kaynak: Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi, Belge No: 01016042, 1930, 7 Mart.

ile değiştirir. Vedat Tek tarafından yaptırılan Osmanlı üslubundaki renkli tavan bezemelerini beyaz boya ile kapatır. Tüm duvarları beyaz kırçılı, siyah cilalı meşe panolarla, masa, sehpa ve radyatörlerin üstlerini beyaz damarlı siyah mermerle kaplar. Radyatörler GMK (Gazi Mustafa Kemal) logolu pirinç paneller arkasına gizlenir. ....Mekânın dekorasyonu için özel olarak tasarlanmış siyah yazı masası ile avize, nefti muare kumaş kaplı ve siyah cilalı modern koltuk ve iskemleler Köşk'teki diğer odalardan çarpıcı şekilde farklılaşan, bambaşka bir ortam oluşturur (Yavuz, 2007, s.15). (Şekil 10B.)

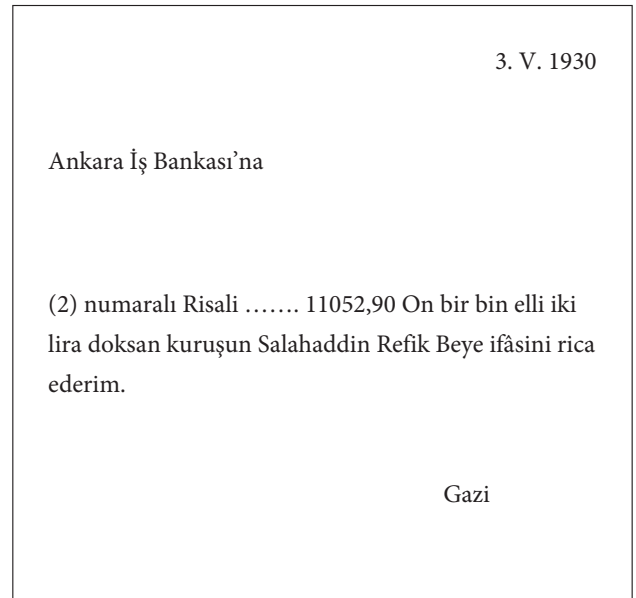
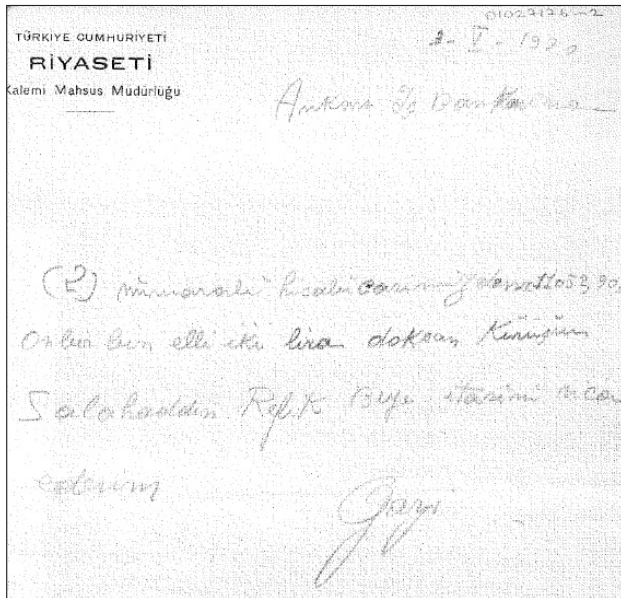
Selahattin Refik bu farklılaşmayı oluşturmada 1920'lerin popüler sanat akımı olan Art Deco'dan yararlanmıştır. Fransa çıkışlı olan ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki uygulamalarıyla uluslararası tanınırlılığını pekiştiren Art Deco; resim, heykel, mimari, dekorasyon / iç tasarım, mobilya, poster, süs eşyası ve mücevherat gibi çeşitli alanlarda ürünler vermiştir (Charles ve Carl, 2013, ss. 107-184). Selahattin Refik Türkiye'deki örnekleri oldukça sınırlı olan bu 'Modern Hareket'in mobilyada ilk uygulayıcılarından olmuştur. Refik'in en önemli müşterilerinin, Art Deco mobilyalarının ilk alıcılarının ise gayrimüslimler olduğunu söylemek mümkündür (Uras, 2002, s. 7).

1923 tarihli *Süs* dergisinde yayımlanan art deco bir odanın nasıl olabileceğine dair yapılmış çizim, bu araştırma için oldukça ilginç bir veri olmuştur. Zira, Art

Deco mobilyalarda kullanılan kübik biçimler ve odayı hareketlendirmek için kullanılan kutup ayısı postu, odada baskın olan siyah-beyaz renk kontrastını tamamlamıştır. Buna ek olarak serilmiş halı ile masa düzenlemesi ve mobilya ayaklarının Refik'e Atatürk Müze Köşkü içerisindeki Çalışma Odası için bir esin kaynağı olması muhtemeldir. Her iki odada da Kutup Ayısı postu olması bu görüşü destekler niteliktedir (Şekil 10A ve Şekil 10B). Atatürk'e Moskova Büyükelçisi Muhtar Bey tarafından Sibiry'a'dan getirtilerek armağan edildiği belirtilen Kutup Ayısı postu ise bu benzerlik sebebi ile Selahattin Refik'in siparişi olabileceğini düşündürmektedir.

Refik, Çalışma Odası'nın köşkten yarım ongen biçimli çıkma yapan mekânının orta aksına, mekâna hakim olacak bir konumda, yine yarım ongen biçimli bir masa yerleştirmiş; önüne, aynı aksta, bahsedilen kutup ayısı postunu, başı mekâna girecekleri karşılayacak bir biçimde sermiştir. Bu çıkma yapan yarım ongen biçimli, her duvarına yerleştirilmiş büyük pencerelerden aldığı ışıkla oldukça aydınlık olan mekâna giriş ise, Art Deco dikey çizgilerin tekrarı ile vurgulandığı profilli ahşap kapılı, geniş bir açıklıktandır (Şekil 9 ve Şekil 10B).

Süs dergisinde yayımlanan Art Deco mekândan gözle görülür farkı, Çalışma Odası'nın her iki mekânının da pencere üst seviyesine kadar siyah ahşap ile kaplı olmasıdır (Şekil 10A ve Şekil 10B). Köşk'ün yemek salonunda da

Şekil 7. Atatürk'ün Selahattin Refik Bey'e ödeme yapılmasını isteyen yazısı.

Kaynak: Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi, Belge No:01027176-2, 1930, 3 Mayıs.

TÜRKİYE İŞ BANKASI 01027176
Sermayesi Tamamı Tediye Edilmiş
5.000.000 Türk Lirası
2.000.000 Lihyat akçası
ANKARA MERKEZİ
Ticaret Sicil No: 103
C. Hesaplar.
Fl. 29164

Ankara 5 Mayıs 1930

REİSİ CUMHUR GAZİ MUSTAFA KEMAL HAZRETLERİ,
ANKARA.

ATATÜRK ARŞİVİ
Belge No: 18
Emir No: 127-50
Dünya Har: 1
Belge No: 12

Efendim Hazretleri,
3/Mayıs/1930 tarihli emri alileri mucibince merbut ikinci nusha makbuz mukabilinde Selâhettin Refik Beye tediye edilen:
TL.11052,90 (Yalnız onbir bin elli iki T.Lirası 90/00)
4/5/1930 valöriyle nezdimizdeki "2" Numaralı hesabı devletlerine Z İ M M E T kaydedilmiştir.
Arzu keyfiyet ve bilvesile teyidi tazimat eyleriz,
Efendim Hazretleri.

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Ankara Merkez

5. MAYIS 1930
TÜRKİYE İŞ BANKASI
Ankara Merkez

Fikri D.
7-5-30
Köşkle Kuleda tefrisat

370

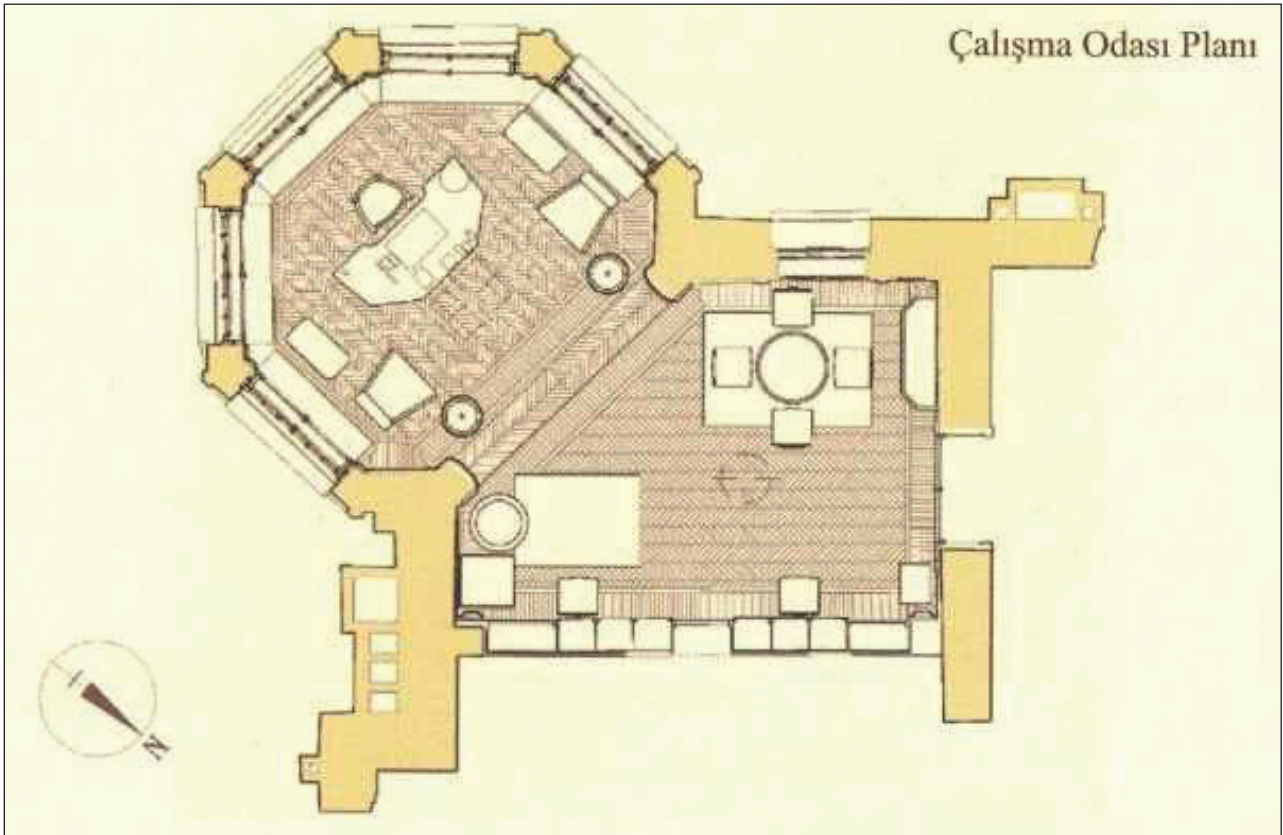
Şekil 8. Selahattin Refik'e ödenen ücretin belgesi.

Kaynak: Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi, Belge No: 01027176, 1930, 5 Mayıs.

olduğu gibi, belli bir seviyeye kadar duvarların ahşap panolar ile kaplanması, Anadolu konut mimarisinde görülen bir gelenektir. Bahsedilen dikey çizgilerin tekrarlı vurgusu ise, giriş kapısını çerçeveleyen ahşap profillerde

ve oda için tasarlanmış mobilyaların ayrıntılarında da görülmektedir.¹² Odanın mekân düzenlemesinde hakim olan ahşabın siyah rengi ile kutup ayısının beyaz renginin yarattığı kontrast; masa, sehpa gibi mobilyaların üst

Şekil 9. Çalışma Odası'nın planı.

Kaynak: Yavuz, 2007, s.15.

Şekil 10A. Art Deco olarak tasarlanmış bir mekân.

Kaynak: Anonim, art deco mekân, Süs, 1923, s.103.

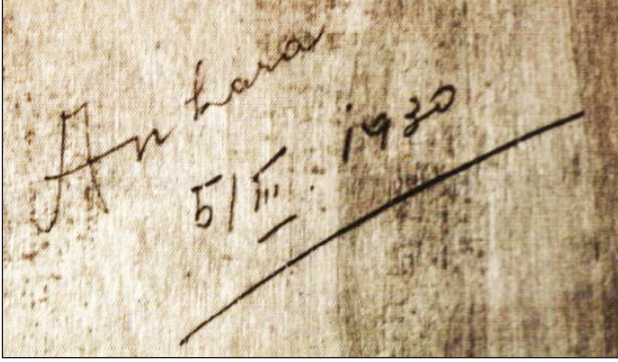
Şekil 10B. Atatürk Müze Köşkü içerisindeki Çalışma Odası.

Kaynak: Yavuz, 2012, s.20.

yüzeylerinde kullanılan beyaz damarlı siyah mermerlerde, koltuk ve iskemle kaplama kumaşlarının siyah üzerine beyaz patineli detaylarında da kullanılmıştır (Şekil 10B).

Selahattin Refik'in Çalışma Odası'nın iç düzenlemesi için yaptığı tasarımlar arasında sadece kütüphanenin

Şekil 11. Kitaplığın arkasındaki kurşun kalemle atılmış tarih: 5. III. 1930.

Kaynak: Yavuz, 2007, s.15.

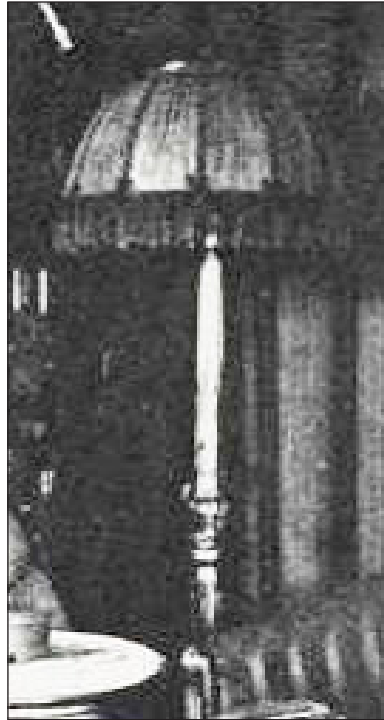
arkasında bir tarih bulunmaktadır. Belki de bu sebeple odanın mobilyalarının hepsi envanter kayıtlarında aynı tarihe yani Mart 1930'a tarihlenmiştir (Şekil 11).

Nitekim oda için tasarladığı lambaderin envanter kaydında, "Selahattin Refik'in tasarımı olan lambader, 1930 yılı Mart ayında yapılmış olup, siyah boya üzerine beyaz patineli, sekizgen ahşap ayaklı ve sekizgen ahşap direk üzerine takılı, nefti yeşil saten kumaşlı ve saçaklı abajur şapkalı ve dört ampullü bir lambadır." açıklaması bulunmaktadır (Şekil 12A). Bu lambader dönemin Avusturyalı tasarımcısı Dagobert Peche'nin (1887-1923) yapmış olduğu masa lambası ile (Peche, 2011) dikey hatlarla geometrisi vurgulanmış kumaş başlık kısmı ve dikey çizgilerle dilimlere ayrılmış gövde ve ayak kısımları ile benzerdir (Şekil 12C).¹³ Selahattin Refik'in Ankara'daki mağazasının fotoğrafında da benzer bir lambaderin daha yer aldığı, Refik'in Art Deco mobilyalarda sıklıkla kullanılan püskülleri her iki tasarımında da uyguladığı görülmektedir (Şekil 2B ve Şekil 12B).

Şekil 12A. Selahattin Refik'in Çalışma Odası için tasarladığı lambader.

Kaynak: Cumhurbaşkanlığı Atatürk Müze Köşkü, Envanter No: 1460.

Şekil 12B. Şekil 4b'deki Selahattin Refik'in Ankara'daki mefruşat (mobilya) mağazasında görülen lambader.

Kaynak: Mefruşat -Mobilya, 1975, s. 223.

Şekil 12C. Dagobert Peche'nin masa lambası.

Kaynak: Peche, 2011.

Selahattin Refik'in Çalışma Odası için tasarladığı koltuklar nefti yeşil muare kumaş kaplı, ahşap kısımları siyah boya üzerine beyaz patinelidir. (Şekil 13A). Refik'in bu koltuk tasarımının kütleli biçim anlayışı ve sadeliği yanı sıra konturleri renk kontrastıyla vurgulayışı ile 1930'lara kadar Art

Deco mobilya tasarımlarında öncü olan André Groult'un (1884-1966) koltuk tasarımına benzerdir (Şekil 13B).

Selahattin Refik'in Çalışma Odası için tasarladığı masa, Cumhurbaşkanlığı Atatürk Müze Köşkü envanter kaydında (Envanter No: 1444) "İç mimar Selahattin Refik

Şekil 13A. Selahattin Refik'in Çalışma Odası için tasarladığı 74.00 x 78.00 x 103.00 cm ölçülerindeki koltuk.
Kaynak: Cumhurbaşkanlığı Atatürk Müze Köşkü, Envanter No: 1446.

Şekil 13B. André Groult tasarımı koltuk.
Kaynak: Club Chairs, t.y.

Şekil 14A. Selahattin Refik'in Çalışma Odası için tasarladığı 102.00 x 210.00 x 80.00 cm ölçülerindeki çalışma masası.
Kaynak: Cumhurbaşkanlığı Atatürk Müze Köşkü, Envanter No: 1444.

Şekil 14B. 1925 Paris sergisindeki bir masa.
Kaynak: Dufrene, 2002.

tasarımı, sekiz ayaklı, bir çekmeceli, iki kapaklı, yarım ongen biçimli, üzeri kristal camlı, siyah boya üzerine beyaz patineli, ahşap çalışma masa”sı olarak betimlenmiştir. (Şekil 14A).

1925 Paris Sergisi’nde sergilenen Şekil 14B’de görülen Art Deco masaya kütleli olarak ve biçimsel geometrisi

ile benzeyen tasarım, ayrıntılarında da Art Deco tasarım çizgilerini taşımaktadır. Masanın köşeleri, dışa taşkın dikey çizgisel profilli parçalarla vurgulanmıştır. Kullanılan ahşap elemanlar ise özgün damarları diagonal yükselen çizgiler oluşturacak şekilde bir araya getirilmiştir. Yine yarım ongen biçimli sergi masasında ise, benzer bir şekilde,

Şekil 15A. Selahattin Refik'in Çalışma Odası için tasarladığı masa zili.

Kaynak: Cumhurbaşkanlığı Atatürk Müze Köşkü, Envanter No: 1475.

Şekil 15B. Masa Lambası.

Kaynak: Ripley Auctions, 2008.

Şekil 16A. Selahattin Refik'in, Çalışma Odası için tasarladığı tavan lambası.

Kaynak: Cumhurbaşkanlığı Atatürk Müze Köşkü, Envanter No: 1486.

Şekil 16B. Lamba, 1930.

Kaynak: Art Deco Ceiling Light, [1930?].

Şekil 16C. Lamba, 1928.

Kaynak: Art Deco Ceiling Lamp, [1928?].

ağşabın özgün damarlarının dikey çizgiler oluşturacak şekilde kullanıldığı görülmektedir (Şekil 14A ve Şekil 14B).

Şekil 15A'da görülen masa ziline envanter kaydında Refik'in tasarımı olduğu belirtilmemiştir. Ancak Sevgi Gönül'ün mekânı sofrâ örtülerine kadar tasarladığını belirttiği Refik'in bu zili de odanın diğer mobilyaları ile birlikte tasarlamış olması çok mümkündür. Şekil 15A ve 15B'de görülen iki Art Deco tasarımın da sahip olduğu yatay profiller ve yalınlık, iki büyük dünya savaşı arasında kalmış bu sanatın üslup özellikleri olarak ortaya çıkmaktadır. Dönemin popüler malzemelerinden metalin kullanımı ile çoğunlukla yuvarlak ve sekizgen biçimlerin birleşimi de üslup özellikleri arasındadır.

Şekil 16A'da görülen, "1930 Mart'ında iç mimar Selahattin Refik tarafından tasarlanan bu tavan lambası, kare biçimli köşeleri pahlı, siyah boya üzerine beyaz patineli, üzerinde GMK [Gazi Mustafa Kemal] logoları bulunan, yirmi adet silindirik biçimli, Alman yapımı ampullü,¹⁴ dört adet ağşap

çerçeveye bağlanarak sonrasında pirinç zincirlerle tavana bağlanmıştır. (Cumhurbaşkanlığı Atatürk Müze Köşkü, Envanter No: 1486).

Çalışma Odası için tasarladığı masa ve koltuklarda olduğu gibi Refik'in tavan lambasının da dikey çizgiler vurgusu taşıdığı görülmektedir. Şekil 16B ve 16C dönemin Art Deco Fransız lamba tasarımlarına örnektir. Refik, örnekteki gibi pirinç zincirlerle astığı ve dikdörtgen biçim vurgusu taşıyan tavan lambasını Art Deco'ya uygun rölyeflerle süsleyip, lambaderindeki püskül görüntüsünü ağşaba uygulayarak özgün bir Art Deco tasarım gerçekleştirmiştir.

Şekil 17'de görülen, 'iç mimar Selahattin Refik tasarımı, 1930 Mart ayı tarihli ağşap dolap, yarım ongen biçimli, beş kapaklı, üzeri siyah üzerine beyaz damarlı mermer kaplı, diğer kısımları, siyah boya üzerine beyaz patinelidir (Cumhurbaşkanlığı Atatürk Müze Köşkü, Envanter No: 1455).

Masa tasarımında olduğu gibi ağşabın diagonal dokusunu, Refik'in sadece bu dolapta değil, odanın duvarlarını kaplayan ağşap kaplamalarda da kullandığı; bunun yanı sıra oda için yaptığı tasarımlarındaki dikey ve yatay profillerle oluşturulmuş kademeli vurguyu odaya giriş ver her iki kapıyı çerçeveleyen profillerde de yinelediği görülmektedir (Şekil 17).

Selahattin Refik yalnız mobilya tasarımlarında bahsedilen ayrıntılar ile değil, mekânda ve mobilyalarında siyah-beyaz renk kontrastı kullanımı ile de Art Deco'nun 'savaş ortamının buhranından çıkıp gösteriş ile yalınlık arasında kalmışlığın bir aradalığı'nı yansıtmıştır.

Atatürk'ün Çalışma Odası'na yatak odasından da açılan bir kapı bulunmaktadır. 'Yatak Odası' Selahattin Refik'ten önce mobilya üretiminde markalaşmış Psalti'nin tasarımı dolap, tuvalet masası gibi mobilyalar ile döşenmiş, bu mobilyalarda Psalti markasının logosu işlenmiştir (Şekil 18A ve Şekil 18B).

Çalışma Odası'nın iç mekân düzenlemesini bitirdikten sonra Selahattin Refik, Atatürk'ün yatak odasından Çalışma Odası'na geçiş kapısının yatak odası tarafına, sol üst köşesine kendi adının iki baş harfinden oluşan bir logoyu Atatürk'ün de kabul ve isteği ile eklemiştir (Y. Yavuz, kişisel görüşme, 21 Kasım 2012). Atatürk yatak odasından bir Türk tasarımcının düzenlediği Çalışma Odası'na bunu simgeleyen logonun yerleştirildiği kapıdan geçerken; Psalti ve Lazzaro Franko'nun tasarladığı odaya logosunu taşıyan Selahattin Refik'in de yine renk

Şekil 17. Selahattin Refik'in Çalışma Odası için tasarladığı 47.50 x 55.00 x 125.50 cm ölçülerindeki dolap.

Kaynak: Cumhurbaşkanlığı Atatürk Müze Köşkü , Envanter No: 1455.

kontrastını kullandığı bu logosuyla onlar gibi markalaştığı söylenebilir.

Sonuç

Selahattin Refik Sırmalı, sanat tarihimizde Cumhuriyetin ilk 20 yıllık sürecinde iç mekân ve mobilya tasarımları ile öne çıkmış; tasarımlarında Art Deco sanatı uygulamaları ile dönemin iç mimarisine özgün tasarımlar ile yeni bir soluk katmıştır. Atatürk'ün çağdaşlaşma politikası ile Selahattin Refik'in dönemin modern anlayışına uygun tasarımları bağdaşmış; bu sayede aldığı işlerle ününü ve tanınırlığını artırmış, kısa zamanda devlet kurumlarının iç mekân düzenleme işleri için akla gelen ilk kişi olmuştur.

İzleyen süreçte Ankara'da 1935-1937 yılları arasında Seyfi Arkan'ın (1904-1966) İller Bankası Genel Müdürlüğü Binası ile Şekip Akalın'ın TCDD Tren Garı özellikle VIP salonu ve Gar Gazinosu dönemin Art Deco üslubunun uygulamalarına örnek olarak verilebilir.

Münih'te 1927-1931 yılları arasında eğitimini tamamlamış olan Mehmet Hayati Görkey'in Akademi'de Marangoz Atölyesi'ne atandığı 1936'dan itibaren mobilya tasarımları gerçekleştirdiği belirtilmektedir. 1939 yılında ise Fransa'nın ünlü mimar, iç mekân ve mobilya tasarımcısı Marie Louis Süe (1875-1968) Türkiye Cumhuriyeti hükümeti tarafından Akademi'nin 'İç Mimarlık Bölümü'nün başına geçmesi için davet edilmiştir. 1925 yılı Paris Sergisi'ne öne çıkan Art Deco eserlerle katılmış olan Marie Louis Süe, Fransa'da birçok ev, lokanta, mağaza ve tiyat-

Şekil 18A. Çalışma Odası'na açılan yatak odası kapısındaki "SR" logosu.

Fotoğraf: Seda Şentürk, 2013.

ro tasarlamıştır. Türkiye'de bulunduğu 1939-1945 yılları arasında ise eğitim alanındaki katkıları yanı sıra 'iç mekân tasarımı' ve 'süsleme' konusunda çok sayıda metin yazmış; iç mekân tasarımlarını da hayata geçirmiştir. Bunlar arasında 1940'da Ankara'daki Fransız Büyükelçiliği'nin ve 'Süreyya Bar'ın iç mekân tasarımları, 1940'lı yıllarda İstanbul'daki 'Park Otel' barı ve balo salonu iç mekân tasarımı ile 1943'de Suadiye'deki 'M. Aznavur' villa tasarımı sayılabilir (Küçükerman, 2013a; Küçükerman, 2013b).

Marie Louis Süe dönemin mobilya tasarımları için sadelik, basitlik ve 'sanatın özü' olarak nitelendirdiği 'oran'ın önemli olduğuna dikkat çektiği söylemlerinde 'eski eserlerin mezzitlerinden yararlanmanın' tasarımın özgünlüğüne zarar vermeyeceğini belirtir. Çağın yeni malzemelerinin ve makine estetiğinin 'eski eserlerden ilham' olarak uygulanmasının aynı zamanda ulusal bir çizgi belirleyeceğine

Şekil 18B. Çalışma Odası'na açılan yatak odasının "SR" logosunun işlendiği kapısı.

Fotoğraf: Seda Şentürk, 2013.

değinen Süe, bir 'taklit' olmamasına vurgu yaparken bu konuya arkadaşı mimar Auguste Perret'nin (1874-1954) "eskileri kopya etmek değil de; bizim yerimizde olsalardı ne yaparlardı" şeklindeki bakış açısına işaret ederek açıklık getirir (Süe, 1941).

Marie Louis Süe'nün mobilya tasarımlarında, dönemin öne çıkan malzemelerinden cilalı ahşap ve deriyi Barok etkili geleneksellikte biçimlendirdiği belirtilirken; Tren Garı VIP Salonu mobilyalarının ise tam da Süe'nün döneme damgasını vurduğunu belirttiği, krom metal ve lake ahşap ile renkli kadifenin kullanıldığı tasarımlar olduğu görülebilir. Art Deco'nun repertuarı bu malzemelerin yanı sıra sedef, fildişi, abanoz ve Refik'in de kullandığı altın, gümüş, hayvan postu, parlak renkli ipek kumaşları da içermiştir. İller Bankası Genel Müdürlük Binası'nda ise Art Deco'nun içeriğinde 'Streamline Moderne' olarak anılan paralel / akışkan çizgiler ve eğrisel yüzeylerin oluşturduğu aerodinamik biçimlenmeyi örnekleyen koridor düzenlemeleri görülebilir.

Dönemin sanat ortamında sadece Selahattin Refik'in, tasarımda geleneksel ile modern beğeniye birleştiren bir yenilik iddiası ile ortaya çıktığını belirten Baltacıoğlu; Milli Mücadele yılları olması sebebiyle, onun sanatının yetkinliğini ortaya koyacak bir ortam olmadığına da işaret etmiştir (Yasa Yaman, 2009, s.223).

Art Deco tanımının kapsama alanının genişliğine dikkat çeken Polatkan, üslubun biçim verici dinamiklerini saptamaya çalışmıştır. 'Geleneksel olanın' dik açılı çizgiler ile geometrikleştirildiği, sadeliği ile de kübist bir anlayışla benimsendiği Art Deco ile 'Modern Hareket' arasında üst üste örtüşme olduğuna değinmiştir. Bu anlamda Art Deco 'estetik üretimi ile yüzünü ne bütünüyle geçmişe ne de geleceğe dönen' bir muğlaklığın ifadesidir (Polatkan ve Özer, 2006). Selahattin Refik'in Türkiye'de modern iç mekân ve mobilya tasarımına özellikle konut mimarisinin bilinen ilk örneği olan Çalışma Odası'nın mobilya tasarımları da bu muğlaklığı örnekleyen özgün Art Deco tasarımlar olarak değerlendirilebilir.

Selahattin Refik'in Art Deco tasarımlarında yalın ve gösterişten uzak bir anlayış benimsemesi, devlet kurumlarında sadeleşme arzusunu da yansıtmıştır. I.Cumhurbaşkanlığı Konutu olan Atatürk Müze Köşk'ünün içerisindeki, Atatürk için tasarladığı Çalışma Odası, Art Deco iç mekân ve mobilyalarıyla günümüze kadar özgün haliyle korunmuş; ülkemizin Art Deco mekân tasarımları arasında tarihi, belge ve sanatsal değerleri ile öne çıkan en önemli uygulamalardan biri olmuştur.

Çalışma Odası'nın çok özgün bir Art Deco mekân olduğu vurgulanırken (Yavuz, 2007, s.15); Selahattin Refik'in 'hükümetin merkezinin ortasındaki' Çalışma Odası tasarımı, yeni yaşam için yeni ihtiyaçlara cevap veren, konforlu, döneminin modern tasarımları için örnek olarak sunulan bir uygulama olarak tanımlanmaktadır (Yasa Yaman, 2009, s. 224). Döneminin uluslararası sanat ortamının Art Deco tasarımlarıyla eş değerde modern ve özgün olan bu uygulamaları, Selahattin Refik Sırmalı'nın, ülkemiz sanat tarihi içerisinde modern iç dekorasyon ve mobilya tasarımı alanında yetkin ve öncü bir yer edinmesini de sağlamaktadır. Bu bağlamda onun uygulamaları, ülkemizin kültürel mirası olarak tanıtılması ve gelecek kuşaklara aktarılması gereken kültürel değerlerimiz olarak korunmalıdır.

Teşekkür

Cumhurbaşkanlığı Atatürk Köşkü Müzesi'ne ve müze eski müdürü Sayın Seda Şentürk'e köşkün arşivlerindeki belge, envanter kayıtları ve fotoğrafların araştırma kapsamında ve makalede kullanımı hususunda gösterdikleri yardım için teşekkür ederiz. Köşk'ün 2002-2007 tarihli restorasyon projesinde yer alan ve *Cumhurbaşkanlığı Atatürk Müze Köşkü Kataloğu*'nun metin yazarı Prof. Dr. Yıldırım Yavuz'a kendisi ile yaptığımız görüşmedeki katkıları için teşekkür ederiz.

Notlar

- 1 1931'de *Arkitekt* dergisinde yayınlanan 'Mobilya' yazısında Sedat Hakkı Eldem (2013, s. 27), mobilyaların hem beğeniye ve ihtiyaca uygun, hem de sade ve ekonomik olması için mimarlar tarafından tasarlanması gerekliliğini belirtmiştir. (Eldem, 2013, s.27) Akademiye mobilya tasarımı eğitiminin gelişimi için bkz. Şumnu, 2013.
- 2 İlk adı Art Moderne (Modern Sanat) olan Art Deco, Paris'te düzenlenen 1925 tarihli "Exposition Internationale des Arts Décoratifs et Industriels Modernes" (Uluslararası Modern Dekoratif ve Endüstriyel Sanatlar Sergisi) ile uluslararası sanat ortamında adını duyurmuştur (Benton, Benton ve Wood, 2003, s. 16).
- 3 Bir internet kaynağında 1904 yılında doğduğu belirtilmiş olsa da, 10 yaşında mağaza açamayacağı için, bu mümkün görünmemektedir.
- 4 Çalışmada, Selahattin Refik'in, 1934 öncesi adı ile, 1934 sonrası ise ad ve soyadı ile anılması tercih edilmiştir.
- 5 Lazzaro Franko İtalyan asıllı Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıdır. 1860'tan beri tanınmış bir mobilya mağazasına sahiptir. Komandit isimli şirketi ise İstiklal Caddesi'nde 162 nolu Tokathyan Hanı içerisindeydi (Lazzaro Franko, 1963, 08 Aralık).

- 6 'Psalti Mobilya Müesseseleri' adıyla mağazası bulunan İtalyan asıllı Psalti Kardeşler, I. Cumhurbaşkanlığı Konutu olarak kullanılmış olan Atatürk Müze Köşkü'nde, Atatürk'ün yatak odasındaki tuvalet masası ve dolap gibi mobilyaların da üretici firmasıdır (Toker-Bilgehan, 1982, 13 Ekim) ve Yavuz, 2001, s. 344).
  - 7 Şirketin 'her nevi mobilya, doğrama, kereste işleri yanı sıra kereste deposu' olduğu belirtilmektedir. Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi. Belge no:01027176-3
  - 8 1927 Haziran'ında başlayıp 1929 Ağustos'unda sonlanan İş Bankası ince inşaat işleri Erzurumlu Hacı Amcazade Nafiz Bey ve Mehmet Galib yüklenici şirketince yürütülmüştür. Elektrik işleri Milanolu Zois Şirketi; Bankanın holünü kaplayan vitray işleri Milanolu Corvaya-Bazzi e C. Şirketi; mozaik çimento karışımı fayanslar Milanolu Ghilardi Şirketi; kasalar Berlinli Ade Şirketi; cepheler Ankaralı Salvatore Genovesi Şirketi tarafından yapılmıştır (Anonim, 1930).
  - 9 Serginin nerede olduğu belirtilmemekle birlikte, yazının başlığındaki 'Galatasaray'ın serginin ya da Refik Bey'in mağazasının bulunduğu mevkiyi işaret ettiği düşünülebilir. Serginin bölümlerine ait fotoğraflar için bkz. Oygur, 1934, ss: 203-206.
  - 10 Moda Deniz Kulübü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Sorumlusu.
  - 11 Bunlar arasında, Dırağos, Kovalıç, Rapiç, Ivan Milif, Dimitiri, Kiril, Vançura, Layomoş ve Domenico gibi çoğunluğu Slav olan fabrika işçilerinin yanı sıra oyuncakçı Ali Rıza, Japon Mehmet, Kayıserli Hasan vb. lakapları ile öne çıkan isimler de mevcuttur (Selahattin Refik Bey Fabrikası'nda çalışanlar ve çalışma süreleri ,Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi, Belge No:01027176-6, 01027176-7, 01027176-8, 01027176-9)
  - 12 Mimarlık tarihinde ilk Art Deco yapılardan biri olarak öne çıkan, Art Deco yapılarıyla tanınan Eliel Saarinen'in (1873-1950) 1914 yılında inşası tamamlanan Helsinki Tren Garı'nın yapı kütlesinde de benzer yaklaşım görülmektedir.
  - 13 Art Deco'ya etkileri bilinen Wiener Werkstätte ekolünden olan Peche kısa süren sanat yaşamında, olasılıkla 1920'lerin başında Art Deco tasarımlar yapmıştır.
  - 14 Çalışma Odasının kalorifer onarımı işlerini de bir Alman şirketi olan Thiergärtner Halefi Teshinat, Sihhi ve Fenni Tesisat Limited Şirketi üstlenmiştir (Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi, Belge No: 01027176-20.
- Art Deco Ceiling Light. [1930?]. *Negrel Antiques*. 4 Ekim 2014 tarihinde http://www.negrelantiques.com/antique_lighting.html?itemid=338 adresinden erişildi.
- Atagök, T. (1986, 09 Ağustos). Türk Resim Tarihinin Barınağı, *Cumhuriyet* , s. 4.
- Atan, A. (2008). *Türk resim sanatında "D" grubu hareketi: "D" grubu üyesi Bedri Rahmi Eyüboğlu*. 05 Mayıs 2013 tarihinde <http://www.ahmetatan.com/?p=4&pp=12> adresinden erişildi.
- Atatürk'ün Özel Kalem Müdürü Hasan Rıza'nın Selahattin Refik'e İhtarname. (1930, 7 Mart). (Belge No: 01016042). Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi, Ankara.
- Atatürk'ün Selahattin Refik Bey'e ödeme yapılmasını isteyen yazısı (1930, 3 Mayıs). (Belge No: 01027176-2). Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi, Ankara.
- Benton, C., Benton, T. ve Wood, C. (2003). *Art deco: 1910-1939*. Bulfinch, s. 16.
- Bilgen, H. (1985). Ankara'da günlük yaşam 1928-1938. *Mimarlık Dergisi*, 212-213, 17-21.
- Charles, V. ve Carl, K.H. (2013). *Furniture and furniture sets, art deco*. New York: Parkstone International.
- Club Chairs. (t.y.) *Istdibs*. 4 Ekim 2014 tarihinde https://www.1stdibs.com/furniture/seating/club-chairs/pair-of-french-art-deco-club-chairs-andre-groult-characteristics/id-f_336805/ adresinden erişildi.
- Çalışma Odası'nın kalorifer işleri ile ilgili belge. (t.y.). (Belge No: 01027176-20). Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi, Ankara.
- Duncan, A. (1997). *Art deco*. London: Thames & Hudson.
- Dufrene, M. (2002). *Authentic art deco interiors from the 1925 Paris Exhibition*. London: Antique Collector's Club. 4 Ekim 2014 tarihinde https://www.1stdibs.com/furniture/more-furniture-collectibles/books/authentic-art-deco-interiors-from-1925-paris-exhibition/id-f_798979/ adresinden erişildi.
- Eldem, S. H. (2013). Mobilya. Umut Şumnu (Der.). *Erken Cumhuriyet döneminde mobilya* içinde (ss. 27-28). İstanbul: TMMOB İçmimarlar Odası.
- Erduran, L. (1960, 18 Aralık). Sakınılan göze. *Milliyet*, s.2.
- Erten, O. (2014). *Mimar Sinan'ın hazineleri*. 04 Ekim 2014 tarihinde http://m.radikal.com.tr/hayat/mimar_sinanin_hazineleri-1178064 adresinden erişildi.
- Kutay, C. (1993). *Atatürk olmasaydı*. İstanbul: Milliyet Yayıncılık.
- Küçükerman, Ö. (2013a). 1939-1945 yılları arasında Güzel Sanatlar Akademisi'nde "dahili mimari şube şefi" ünlü "art deco" sanatçısı: Marie Louis Süe. U. Şumnu (Der.) *Erken Cumhuriyet döneminde mobilya* içinde (ss. 61-69). İstanbul: TMMOB İç Mimarlar Odası.
- Küçükerman, Ö. (2013b). 1939-1945 yılları arasında Güzel Sanatlar Akademisi'nde "dahili mimari şubesi şefi" ünlü Fransız "art deco" sanatçısı Louis Süe ve Türkiye'deki

Kaynakça

- Anonim. (1923). *Art Deco mekân. Süs*, I(14), 103.
- Anonim. (1930). Nuova sede centrale della "Banque d'Affaires" di Angora. *Rassegna di Architettura: Rivista Mensile di Architettura e Decorazione*, IX(12), 448-451.
- Art Deco Ceiling Lamp. [1928?]. *Istdibs*. 4 Ekim 2014 tarihinde https://www.1stdibs.com/furniture/lighting/chandeliers-pendant-lights/extremely-large-important-art-deco-ceiling-lamp/id-f_812197/ adresinden erişildi.

- tasarımları. U. Şumnu (Der.) *Erken Cumhuriyet döneminde mobilya* içinde (ss. 71-78). İstanbul: TMMOB İç Mimarlar Odası.
- Lazzaro Franko [ilan]. (1963, 08 Aralık). *Milliyet*, s. 3.
- Mefruşat-Mobilya. (1975). *50 yıllık yaşantımız 1923-1933*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Milli Saraylar. (2014). *Mobilya*. 04.10.2014 tarihinde <http://www.millisaraylar.gov.tr/portalmain/Collections.aspx?KoleksiyonId=16> adresinden erişildi.
- Moda Deniz Kulübü. (2008). *Eğitim kütüphanesi*. 23.03. 2014 tarihinde <http://www.egitimkutuphanesi.com/moda-deniz-kulubu-8-nisan-1935-tarihcesi-ataturk-ve-diger-kurucular-kulubun-simdiki-halinin-fotografllari/> adresinden erişildi.
- Osthaus, K. E. (1921). *Grosses schauspielhaus*. 18.12.2014 tarihinde http://en.wikipedia.org/wiki/Großes_Schauspielhaus#mediaviewer/File:Berlin_Grosses_Schauspielhaus_Poelzig_Foyer.jpg adresinden erişildi.
- Oygar, İ. H. (1934). İş Bankası Sergisi. Galatasaray Selahattin Refik. *Arkitekt*, 7(43), 203-206.
- Özsu, A.C. (2013). *Cumhurbaşkanlığı Atatürk Müze Köşkü'nde art deco bir uygulama ve Selahattin Refik*. Yayınlanmamış Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Peche, D. (2011). *Artvalue*. 04. 10. 2014 tarihinde <http://www.artvalue.com/auctionresult--peche-dagobert-1887-1923-austr-very-%20rare-large-table-lamp-2818418.htm> adresinden erişildi.
- Polatkan, A.H. ve Özer, F. (2006). Art deco mimarlığının kavramsal içeriği. *İtüdergisi/a*, 5(1), 89-98.
- Portre ve insan fotoğrafları. (2013). *Fotokritik*. 23.03.2013 tarihinde <http://www.fotokritik.com/485371/istanbul039u-bir-asir-yasamak> adresinden erişildi.
- Ripley Auctions. (2008). *Art deco ambient table lamp glass globe*. 04.10.2014 tarihinde <http://www.antiquehelper.com/item/331821> adresinden erişildi.
- Sayar, Z. (2013). Mobilya meselesi. Umut Şumnu (Der.). *Erken Cumhuriyet döneminde mobilya* içinde (ss. 31-34). İstanbul: TMMOB İçmimarlar Odası.
- Selahattin Refik'in Çalışma Odası için tasarladığı çalışma masası. (Mart 1930). (Envanter No: 1444). Cumhurbaşkanlığı Atatürk Müze Köşkü, Ankara.
- Selahattin Refik'in Çalışma Odası için tasarladığı dolap.(1930, Mart). (Envanter No: 1455). Cumhurbaşkanlığı Atatürk Müze Köşkü, Ankara.
- Selahattin Refik'in Çalışma Odası için tasarladığı koltuk. (1930, Mart). (Envanter No: 1446). Cumhurbaşkanlığı Atatürk Müze Köşkü, Ankara.
- Selahattin Refik'in Çalışma Odası için tasarladığı lambader. (Mart 1930). (Envanter No: 1460). Cumhurbaşkanlığı Atatürk Müze Köşkü, Ankara.
- Selahattin Refik'in Çalışma Odası için tasarladığı masa zili. (t.y.). (Envanter No: 1475) Cumhurbaşkanlığı Atatürk Müze Köşkü, Ankara.
- Selahattin Refik'in Çalışma Odası için tasarladığı tavan lambası. (Mart 1930). (Envanter No: 1486). Cumhurbaşkanlığı Atatürk Müze Köşkü, Ankara.
- Selahattin Refik Bey Fabrikası'nda çalışanlar ve çalışma süreleri. (t.y.) (Belge No: 01027176-6, 01027176-7, 01027176-8, 01027176-9). Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi, Ankara.
- Selahattin Refik Bey Fabrikası'nın Damgası. (1930, 30 Nisan). (Belge No: 01027176-3). Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi, Ankara.
- Selahattin Refik'e ödeme yapıldığına dair belge (t.y.). (Belge No: 01027176-11). Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi, Ankara.
- Selahattin Refik'e ödenen ücretin belgesi (1930, 5 Mayıs). (Belge No: 01027176) Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi, Ankara.
- Selahattin Refik'in imzası.(1930, 4 Mayıs). (Belge No: 01027176-1). Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi, Ankara.
- Selahattin Refik'in şirket müessesleri. (t.y.). (Belge No: 01027176-4). Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi, Ankara.
- Sevgi'nin diviti [köşe yazısı]. (2001, 14 Ekim). *Hürriyet*. 04 Ekim 2014 tarihinde <http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=21590> adresinden erişildi.
- Süe, L. M. (1941). Tezyinî sanat. *Arkitekt*. 42-11-12(131-132), 262-264.
- Şumnu, U. (2013). Modern mekânlarda oturmak. Umut Şumnu (Der.). *Erken Cumhuriyet döneminde mobilya* içinde (ss. 11-14). İstanbul: TMMOB İçmimarlar Odası.
- Toker-Bilgehan, G. (1982, 13 Ekim). Çankaya'nın Hanımefendileri, *Milliyet*, s. 9.
- Uras, G. (2003, 04 Mayıs). Olayların İçinden: Art Nouveau'dan Art Deco'ya. *Milliyet*, s. 7.
- Uzunarslan, H.Ş. (2002). *Erken cumhuriyet dönemi konutlarında mekân ve mobilya*. Yayınlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi. MSÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Vefat Üstad [ilan]. (1975, 10 Ocak). *Cumhuriyet*, s. 3.
- Yasa Yaman, Z. (2009). Bauhaus ve söylemleştirilen iç mekân anlayışı: Yeni yaşam, yeni dekorasyon, yeni mobilya, ev ve dekorasyon, mobilyacılık. A. Artun ve E. Alıçavuşoğlu (Der.). *Bauhaus: Modernleşmenin tasarımı - Türkiye'de mimarlık, sanat, tasarım eğitimi ve Bauhaus* içinde (ss.220-230). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yavuz, Y. (2001). Tarih İçinde Ankara II. Ankara: ODTÜ, Ankaralılar Vakfı Yayını.
- Yavuz, Y. (2007). *Cumhurbaşkanlığı Atatürk Müze Köşkü Kataloğu*. Ankara: Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği.
- Ziraat Bankası açılışı [haber]. (1968, 27 Kasım). *Cumhuriyet*, s. 6.